

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAKİ GÖRÜŞ VE ETKİNLİKLERİ

Prof. Dr. Yaşar Yücel

Bu araştırmamızda Cumhuriyete dayalı idare şekli düşüncesinin Atatürk tarafından nasıl geliştirilerek millete mal edildiğini ve ilamında izlenen yolu açıklamaya çalışacağız.

19 Mayıs 1919'a kadar hazırlık devresini tamamlamış bulunan Türk devrimi, bu tarihten itibaren yeni bir yöne çevrilmiş ve aksiyon dönemi başlamıştır. 22 Haziran 1919 Amasya Genelgesi (tamimi) ile de ilk defa belirgin bir şekilde ihtilâlin ve yeni devlet düzeninin parolası ortaya çıkmıştır. İşte Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongrelerinde yeni devletin kuruluş biçimini temel yapısını teşkil edecek ilkelerden "millî hâkimiyet ve millî istiklâl" in ifadesi olarak dile gelmiş ve kongre bildirilerinin, kararlarının esaslarını oluşturmuştur. Bu nedenle araştırmamızı iki kısımda ele alarak sunmaya çalışacağız.

Birinci kısımda, 19 Mayıs 1919'dan 23 Nisan 1920'ye kadar, yani yeni devletin kuruluşuna kadarki dönem, genel çizgileriyle anlatılacak; ikinci kısımda ise 1920'den itibaren başlayan bağımsızlık savaşının sona ermesinden sonra bu zaferi hukukî ve siyasî alanda belgeleyen Lozan Barışı ve Cumhuriyetin ilânı söz konusu edilecektir.

Araştırmamızı takdimde böyle bir yolu izlememizin amacı Türkiye'de Cumhuriyetin, Atatürk'ün lider olarak yönettiği Milli Mücadelenin eseri olmasıdır.

★ ★ ★

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi, Osmanlı Devletinin sonunu da birlikte getirmişti. Çünkü 30 Ekim 1918'de imzalanmış bulunan Mondros Ateşkesi (Mütarekesi) şartları, bütünüyle bir devletin varlığını ortadan kaldıracak nitelikleri taşımaktaydı. Savaşla kaybedilmeyen topraklar bu mütarekeyle "İtilâf devletleri"nin işgallerine terk edilmişti. Nitekim Kasım 1918'de İstanbul, denizden ve karadan düşman işgali altına girmişti. Özellikle mütarekenin 7.maddesine göre, "İtilâf devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek durum çıktığı takdirde, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına haiz olacaklar"

hükümü konduğu için bununla, en geniş anlamıyla uygulama yolu açık tutulmuştu. Osmanlı hükümeti ise, tamamen acz içinde idi. Savaş zamanı iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi'nin sorumlu kişileri, memleketi terketmişlerdi. Devrin padişahı 21 Aralık 1918'de, Kanunu Esasi'nin 7. maddesinin kendisine tanıdığı hakka dayanarak Meclis-i Mebusan'ı fesh ettiğini ilân etmişti. Ancak yine Kanunu Esasi'ye göre yeni seçimlerin dört ay içinde yapılması ve bunun ilânı gerekirken bu da yapılmamıştı. Böylece meşruti idare, yani denetimli parlamento rejimi Osmanlı Devleti bünyesinden süresiz olarak kalkmış bulunuyordu.

İşte bu olaylar sırasında ordu kumandanı Mustafa Kemal, 13 Kasım 1918'den itibaren İstanbul'dadır. Çünkü kendisi Suriye cephesinde Yıldırım Orduları Grubu ve 7.Ordu Kumandanı iken Mondros Mütarekesinin uygulanmasında İstanbul hükümetinin tutumuna karşı gelerek anlaşmazlığa düşmüştür. Mustafa Kemal Büyük Söylevinde bu düşüncelerini şöyle açıklamaktadır. "Mondros Ateşkesi koşullarını baştan sona kadar inceledikten sonra bende oluşan kanı şuydu: Devlet-i Osmaniye bu ateşkesle kendini kayıtsız koşulsuz düşmanlara teslim etmeğe razı olmayı değil, düşmanların memleketi istilasına yardımcı olmayı da vaad etmiştir.

Bu ateşkes, olduğu gibi uygulanırsa, memleketin baştan sona kadar işgal ve istilâyla karşılaşacağı kanısını hükûmete belirttim. Düşmanların her dediğine evet demekten doğacak sonucun bir gün bütün Türkiye'de saldırganların egemen olması sonucunu doğuracağından şüphe edilmemek lâzım geldiğini ve bir gün Osmanlı kabinesinin düşmanlar tarafından tayin edileceğini anlattım. Bunun için hiç de kehanete lüzum yoktu. Kendini zayıf ve âciz gören insanlar nisbeten kavi ve azimkâr insanlardan merhamet diledikleri zaman mutlaka kendilerine acındırabileceklerine kani olmak için bilmem ne his ve haslette olmalıdırlar?" (1).

Bu görüşlerini oradan gönderdiği yazılarında dile getirmiş ve siyasî yönden hükûmete tavsiye ve dileklerde bulunmuştu. Yıldırım Orduları Grubu kumandanlığı ve 7.Ordu'nun 7 Kasım 1918 de lağvedilmesi üzerine Mustafa Kemal Harbiye Nezareti emrine alınmıştı.

Çok geçmeden Mustafa Kemal Üçüncü Ordu Müfettişliğine tayin edilecektir. Bu görevle de Anadolu'ya geçme düşüncesi gerçekleşmiş oluyordu. İşte Türk Devriminin ikinci dönemi, karar sahibi, büyük yapıcı ve yürütücü Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 da Samsun'a ayak basmasıyla başlayacaktır. Milli Mücadelenin Mustafa Kemal tarafından dile gelen anlatımının ilk cümlesi

(1) Enver Ziya Karal; Atatürk'ten Düşünceler, Ankara 1969, s.1-2.

“1919 senesi Mayısının 19 uncu günü Samsun'a çıktım” ile başlar (2).

Mustafa Kemal'in Samsun'a varır varmaz müfettişliğin kendisine yüklediği görevleri yerine getirmek amacıyla hazırladığı 22 Mayıs 1919 tarihli rapor, birçok noktalarda, kendisine verilmiş olan talimatın sınırını da aşarak bütün memleket kaderi ile ciddi bir şekilde uğraştığını göstermektedir. Nitekim, Millî Mücadelenin ilk ana programı olan bu rapor, özetle şu görüşleri içermektedir:

“a) Samsun bölgesi Rumları siyasî emellerinden vazgeçerlerse asayiş kendiliğinden düzelir.

b) Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü yoktur.

c) Yunanlıların İzmir'de hakları yoktur. İşgal geçicidir.

d) Millet, “Millî hakimiyet” esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirmeğe çalışacaktır (3).”

Bir ihtilâl programından farksız olan bu raporda yer alan “hakimiyetin millete ait olduğu” görüşü, ne Tanzimat, ne birinci ve ne de ikinci Meşrutiyet devirlerinde görülmemektedir. Milli hakimiyet ve bunun doğal sonucu millî irade kavramları ilk kez siyasî hayatımıza Millî Mücadelede Atatürk'le girmiştir. Çünkü hâkimiyetin Padişah'a değil kayıtsız şartsız ve doğrudan doğruya Türk milletine ait olduğu zihniyetini Türk devlet hayatına kazandıran Atatürk olmuştur. Tarihi belgeler açıkça göstermektedir ki, temelinde Millî hâkimiyet yatan Cumhuriyet düşüncesi Mustafa Kemal'de daha Selânik'te genç bir subay iken vardı. Yeni Türk devleti kurma gerekliliğinin savunucusu olan Ulu Önder, katıldığı bazı toplantılarda “Bu devlet Cumhuriyet olmalıdır” (4) diyerek hedefini açıklamıştı. Nitekim bunun en açık delillerinden biri “Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamakla uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi anlamı kalmamış birtakım manasız sözlerden ibaretti. O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi? Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı; o da millî egemenliğe dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti tesis etmektir. İşte daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu

(2) Söylev, 1938, s.9.

(3) Tevfik Bıyıkoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara 1959, s.30.

(4) Atatürk ve Cumhuriyet; Millet Dergisi 30 Ekim 1947, s.4. Atatürk'te ilk Cumhuriyet Fikri, aynı dergi, 27 Ekim 1949, s.8.

karar olmuştur” (5), belgesidir. Mustafa Kemal, Türk milletini kurtarmak yolundaki kararını Mondros Ateşkesinin imzalatılmasından sonra Adana’da Yıldırım Orduları Grup Kumandanı olarak bulunduğu zaman verdiği, Söylev’deki şu ilginç parçadan anlamaktayız: “Bende bu Vakayî’nin ilk teşebbüs hissi bu memleketle, bu güzel Adana’da vücüt bulmuştur” (6). Nitekim bu düşüncenin açık delillerinden bir diğeri de 22 Eylül 1919 da Milli Mücadele başlangıcında verdiği bir beyanatta “Millet ve biz yok, birlik halinde millet var. Biz ve millet ayrı ayrı şeyler değiliz” derken milleti yöneteceklerin yine millettен çıkması gerektiğini açıklamaktadır.

19 Mayıs 1919 tarihi, dünya tarihinin en önemli günlerinden birisidir. Çünkü bu tarih bir milletin Atatürk gibi bir liderin yeni bir fikir kazandırdığı bir tarihtir. Samsun’dan ayrılan Mustafa Kemal 25 Mayıs 1919’da Havza’ya gelmişti. Burada artık faaliyetlerini kişisel olmaktan çıkarmak istediğini göz-lüyoruz. Çünkü o, Anadolu’da yer yer faaliyet gösteren milli müdafaa teşkilatlarını hukuki bir temele dayandırarak milletin bütününe kabul ve itaat edilecek bir hale getirmek için, Türk milletinin temsilcilerinden oluşan bir meclis tophiyarak o meclisin kararlarını esas tutmak istiyordu. Amasya’da bulunduğu sırada 18 Haziran 1919’da I.Kolordu (Edirne’de) Kumandanına verdiği direktifte “Trakya ve Anadolu Millî teşkilâtlarını birleştirmek ve millî hakkı gür sesle dünyaya duyurmak için emin bir yer olan Sivas’ta ortak ve kuvvetli bir heyet teşkil edileceğini bildiriyordu (7).”

Mustafa Kemal bu düşünce doğrultusunda 28-29 Mayıs 1919 günü daha Havza’dan bütün memlekete, kumandanlara, sivil idarecilere genelge göndererek millî teşkilât kurmalarını, mitingler yapılmasını, 15 Mayıs 1919’da İşgal edilen İzmir için duyulan tepkilerin bu mitinglerde dile getirilmesini istiyordu (8).

Mustafa Kemal Amasya’da halkın büyük sevgi gösterileri ile karşılanmıştı. Artık millet, Mustafa Kemal’de millî kurtuluşun sembolünü bulmuştu. Nitekim 13 Haziran 1919’da İstanbul’da Beyazıt Camii Vâizi Abdurrahman Kâmil Efendi, “Tek kurtuluş yolu halkın doğrudan doğruya eğemenliğini eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Hep birlikte Mustafa Kemal’in çevresinde toplanarak yurdu kurtaracağız” (9) derken milletin duygularını herhalde en açık bir şekilde dile getiriyordu. Burada da çalışmalarına devam eden Mustafa Kemal’in uyarısı doğrultusunda 14 Haziran 1919 da Amasya’da da

(5) Söylev, 1938, s.9.

(6) .. 1959, II, s.113.

(7) Tarih IV, İstanbul 1931, s.34.

(8) S.Selek, Milli Mücadele I, Anadolu İhtilâli, İstanbul 1963, s.215-1

(9) Refik Necdet Aktas; 19 Mayıs 1919-19 Mayıs 1969, 50 yıl; Milliyet Gazetesi, 27 Mayıs 1969. Naklen Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarih, Ankara 1977, s.86.

Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Böylece Amasya millî bağımsızlığa ve Cumhuriyete giden yolda ilk önemli adımın atıldığı yer olma niteliğini kazanacaktır. Çünkü, 22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Genelgesi bu düşünce doğrultusunda atılmış ilk hukukî belgedir. Amasya Genelgesi Mustafa Kemal'in daha önce kumandanlara ve sivil idarecilere gönderdiği tebliğ ve taimlerle halka açıkladığı hususların bir program ve karar halinde ifadesidir. Başka bir deyişle millî kurtuluş hareketinin sonunda kurulacak devletin adının ne olacağını halka ve dünyaya açıklanışının senedir. Çünkü milletin istiklalini yine milletin azim ve kararının kurtarabileceği, milletin durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş millî bir kurulun gerekliliği, Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması bunun için bütün illerin her sancağından halkın güvenini kazanmış üç delegenin gönderilmesi, metinde yer alan maddelerdi (10). Denebilir ki, "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" diyen Mustafa Kemal millî egemenliğe ve millî bağımsızlığa yer veren Türk devriminin temel ilkesini ve bu ilkeye dayalı idare şeklinin ne olacağını bu genelgeyle açıklamış oluyordu. Bu genelgeyle aynı zamanda millî egemenliğin tarifini Mustafa Kemal şöyle yapmaktadır: "Kayıtsız şartsız tabiriyle belirtilen egemenliği, milletin üzerinde tutmak demek bu egemenliğin bir zerresini; sıfatı, ismi ne olursa olsun, hiçbir makama vermemek demektir. Bununla kastettiğim mânayı kolaylıkla anlayabilirsiniz" (11) Böylece yönetime yaygın şekilde katkısı da gerçekleşmekteydi. Amasya Genelgesinde millî egemenlik kadar önemle yer alan bir diğer hukukî ilke de tarifini "Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız vazifenin temel ruhudur. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir....Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir" (12) biçiminde yaptığı millî bağımsızlıktır. Çünkü, Mustafa Kemal'in Amasya genelgesiyle koyduğu gerçek, yeni devletin mayası olacaktır. Bu gerçek de milletin bağımsız yaşama iradesinin olduğudur. Mustafa Kemal bu hususu büyük söylevin bir yerinde "Türk'ün haysiyet ve izzeti nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür, böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır. Binaenaleyh, Ya istiklâl ya ölüm!" (13) diyerek vezir bir şekilde ifade etmektedir. Özet olarak Mustafa Kemal bu husustaki düşüncesini ilk defa Amasya genelgesiyle ortaya koymakta, yani iktidarın millete ait olduğunu belgelemektedir. Öte yandan İstanbul'daki işgal kuvvetleri yöneticileri, Anadolu'da gelişmekte olan ve özellikle artık Amasya genelgesiyle bilinç kazanan ve oluşan millî mücadele hareketini endişeyle takip etmekteydiler. Bu hareketi durdurabilmek amacıyla

(10) Ayrıntılı bilgiler için bkz. Söylev, 1950, s.32-34; Söylev 1938, s.25.

(11) Utkan Kocatürk, Atatürk'ün fikir ve düşünceleri, Ankara 1971, s.40.

(12) A.g.y.s.36.

(13) E.Ziya Karal, Atatürk'ten Düşüncelere, s.6.

Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönmesini sağlamak yolunda devrin Osmanlı yöneticilerine baskı yapmaktaydılar.

Öte yandan Mustafa Kemal Amasya'dan Sivas'a ve buradan Erzurum'a gelmişti. Erzurum Kongresi hazırlıklarıyla meşgul olduğu bir sırada resmi görevlerine son veren telgrafi alacaktı. Alır almaz da 8-9 Temmuz gecesi "Pa-dişaha vazifei memuresi ile beraber silki askeriden istifasını" bildiren bir telgraf göndermişti. Yani memuriyet görevi ile birlikte askeri görevinden de istifa etmişti. Bu kararını bir taraftan da ordulara ve millete bildirdi. Bu münasebetle büyük Söylev'de diyor ki: "Bu tarihten sonra sıfat ve salâhiyetten mücerret olarak, yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez tükenmez feyiz ve kudret menbaından ilham ve kuvvet alarak, vicdanî vazifemize devam ettik..."(14).

23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanan Kongre, reisliğe Mustafa Kemal'i seçerek çalışmalarına başlamıştı. Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal son söz olarak "Mukadderata hâkim millî iradenin Anadolu'dan doğacağını söylemiş, millî iradeye dayalı bir Millî meclis ve keza kuvvetini millî iradeden alacak bir hükümetin teşkilini ilk hedef olarak belirtmişti. Nihayet Kongre kararları arasında yer alan millî hudutlar içinde vatanın bütünlüğü, millî gücü etken ve millî iradeyi egemen kılma, manda ve himayenin kabul olunmaması, mebuslar meclisinin derhal toplanması gibi ilkeler Mustafa Kemal Atatürk'te var olan millî hâkimiyet düşüncesinin açık belirtilerinden biridir (15). Burada, Erzurum Kongresi, önemi ve alınan sonucu bizzat Önderimizin kendi ifadelerinden aktarmak istiyorum. Mustafa Kemal "Erzurum Kongresi bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini ve birliğini gösterdi. Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir" ve devamla "Erzurum Kongresinin vazettiği esasen birincisi, Harb-i Umûmiyi müteakip vaziyet-i umumiye icabı düşer olduğumuz mağlûbiyet itibarıyla vatanımızın birçok mühim aksamı düşmanlarımızın yed-i istilâsına geçmişti. Millet bütün maksadında maddî ve hakikî düşünmek ve ancak kuvvet ve kudretiyle temin edeceği hususat üzerinde kendisine yeni bir hudut çizmek üzere idi. İşte Kongre bu hududu çizmiştir. Bir hudud-i millî çizmiştir.... Erzurum Kongresi'nin milliyet esasından birisi de bu hudud-u millî dahilinde idarenin hâkimiyet-i millîye esasatına müstenit olmasıdır (16), diyerek Kongrenin yeni devletin şekli ve ana unsurları hakkındaki neticesini açıklamaktaydı. Şimdi bu açıklamalarımızdan sonra, düşüncelerimizi doğrulaması açısından Erzurum Kongresinin kapandığı akşamki bir görgü tanığının notlarından bir kaçıyı buraya eklemek istiyoruz: "Erzurum'da 7/8 Ağustos 1919 sabaha karşı

(14) Tarih IV, s.36.

(15) Erzurum Kongresi hakkında geniş bilgi için bkz. Cevat Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, Ankara 1946; Bekir Sıtkı Baykal; Erzurum Kongresi ile ilgili belgeler, Ankara 1969.

(16) Karal, s.11.

(17) M. Müfid Kansu; Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le beraber, I, Ankara, 1956, s.131-132.

üç kişi, Mustafa Kemal, Süreyya Yiğit ve Mazhar Müfid Kansu konuşuyorlar. “Hatıra defterine yaz” diyor Mustafa Kemal Mazhar Müfid Kansu’ya: “Zaferden sonra hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sorunuz üzerine söylemiştim” “Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.”

Mustafa Kemal 29 Ağustos 1919’da Erzurum’dan Sivas’a hareket etmişti. Yukarıda değindiğimiz üzere Mustafa Kemal Amasya kararlarıyla ilk olarak milli bir kongrenin Sivas’ta toplanmasını ileri sürmüştü. O, coğrafi sosyal ve idari durumu bakımından Sivas’ta toplanacak bir kongrenin görüş ve amaçlarının bütün Türkiye’ye yayılması ve benimsettirilmesi imkânının sağlanacağına inanıyordu. Büyük Söylev’de, bu inanç ve kararı kendisi anlatırken “18 Haziran 1919 tarihinde Trakya’ya verdiğim direktifte işaret ettiğim noktanın uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki, o nokta, Anadolu ve Rumeli millî teşkilâtını birleştirerek, bir merkezden temsil ve idare eylemek üzere Sivas’ta bir millî heyet toplamaktı” demektedir (18).

Sivas Kongresi hazırlıkları sırasında bütün yurttaki askeri ve sivil idarecilere tamimler gönderilmişti. Tamimle birlikte gönderilen mektupta yer alan “Artık İstanbul Anadolu’ya hâkim değil tâbi olmak mecburiyetindedir” (19) cümlesi Anadolu’da yeni ve milli bir Türk devletini kurma kararının kesinliğini açıklaması bakımından son derece dikkat çekicidir. Cumhuriyete giden yoldaki çalışmaların bir halkası olan Sivas Kongresi, Mustafa Kemal’in etkinliği sonucu 4 Eylül 1919’da çalışmalarına başlama imkânı bulmuştur. Kongre başkanlığına seçilen Mustafa Kemal açış konuşmasını takiben müzakerelere geçmişti. Gündemde Erzurum’da alınan kararların benimsenmesi ve özellikle “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk” cemiyetlerinin birleştirilmesi konuları yer almakta idi. (20).

Sivas kongresinin toplandığı hafta yeni Türk devletinin kuruluşu tarihinde son derece önemlidir. Çünkü kongreyi yöneten ve aynı zamanda bu kongre aracılığıyla bütün memleketin kuvvetlerini bir merkezde topluyarak belirli hedefe doğru, düzenli yürümeye çalışan Mustafa Kemal’in görevi çok ağırdı. Her taraftan iç ve dış millet düşmanlarının çıkarmak istedikleri engeller sayısızdı. Ancak Mustafa Kemal Kongreyi olağanüstü bir yetenekle idare ederek Erzurum kongresinde kabul edilmiş ilkelere dayalı ve bütün memleketi içine alan Heyet-i Temsiliye’yi oluşturup çalışma esaslarını düzenlettirdi. İşte “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti” adıyla Türkiye’yi birleştiren bu fikir

(18) Atatürk (Komutan, Devrimci, Devlet Adamı yönleriyle). Genel Kurmay A.T. ve Str.E.Başkanlığı yayınları, Ankara 1980, s.197.

(19) Tarih IV, s.35

(20) Söylev 1938, s.60-63’te geniş bilgi vardır. Ayrıca, Uluğ İğdemir; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara 1969.

hareketi, Mustafa Kemal'in Sivas Kongresindeki zaferidir. Nitekim 23 Nisan 1920'ye kadar Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak memleket meselelerini çözümleyecektir. Bakınız, ulu Önder Büyük Söylevinde Sivas Kongresi sonuçlarını şöyle açıklamaktadır: "Erzurum Kongresi, yalnız Şarki Anadolu'yu temsil etmiş oluyordu. Sivas'ta Garbi Anadolu'dan ve Rumeli'den de murahhaslar gelmiş olmak itibariyle artık vatanın heyet-i umumiyesi Anadolu ve Rumeli'de yaşayan bütün millettaşlarımızın nokta-i nazarlarını teyid etmiş oluyorlardı ve Sivas Kongresi Erzurum Kongresinde tesbit edilen esasatı aynen kabul etmiş, yalnız ismini teşmil etmekle kalmamıştır. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şumulü olmak üzere vahdet ve tesanüd-ü milî temin edilmiştir" (21) Kongrelerden sonra, Cumhuriyete dayalı yeni devletin kurulması düşüncesinin aksiyon dönemi başlayacaktır.

Atatürk 13/14 Eylül 1919 geci İstanbul'la ilgisini keserek memleketin nasıl yönetileceğini tesbit etmiş, milletin başvurabileceği yetkili yerin ancak Heyet-i Temsiliye olduğunu ülke çapındaki bütün askeri ve sivil yöneticilere bildirilmişti. Aynı genelge Kongre adına Padişaha da gönderilmişti. Anadolu'daki millî birlik ve beraberliğin şahlanışı karşısında Damat Ferit Hükümeti çekilmek zorunda kalmıştı. Ali Rıza Paşa'nın hükümet başkanı olarak İstanbul'da göreve başlaması Anadolu-İstanbul arasında yeni bir dialoğa yol açmıştı. Ali Rıza Paşa, nazırı Salih Paşa'yı Amasya'da Mustafa Kemal'le görüşme yapması için görevlendirdi. Böylece, başlangıçta Mustafa Kemal'i isyancı sayan hükümet onun ayağına bir nazırını gönderiyordu. Mustafa Kemal, Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul edilmiş olan kararlarla meydana gelen millî teşkilata saygılı olması koşuluyla, kendisiyle ilişki kurabileceğini ön şart olarak ileri sürmüştü.

Amasya görüşmeleriyle İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'in ileri sürdüğü şartları resmen kabullenmiş oluyordu (22). Ancak bu sırada memlekette protokol gereği, yer yer milletvekilleri seçimi yapılmaktaydı. Mustafa Kemal'de Erzurum milletvekilliğine seçilmişti.

16 Kasım 1919'da Sivas'ta komutanlar, Heyet-i Temsiliye üyeleriyle ortak bir toplantı düzenlemişti. Mustafa Kemal'in başkanlığında yapılan toplantıda alınan kararlar arasında İstanbul'da toplanacak Mecliste takip edilecek politika, Heyet-i Temsiliye'nin güçlenmesi, Heyet-i Temsiliye'nin millî görevine Anadolu'da kalarak devamı hususları yer almakta idi (23). Bu kararlar bütünüyle seçilmiş milletvekillerine de bildirilmişti. Daha sonra genel duru-

(21) Karal, s. 11.

(22) Geniş bilgi için bkz. Tefvik Bıykoğlu, Atatürk Anadolu'da s. 56-57.

(23) İ.A. Atatürk maddesine bkz.

mu yakından izlemek amacıyla Mustafa Kemal Ankara'ya gelmeyi uygun görecekti. 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişi ile bu kent Millî Mücadele ve bağımsızlık davasının odağı ve millet egemenliğinin de merkezi oldu. Ancak Ali Rıza Paşa'nın çok geçmeden Kuvayı Milliye'ye karşı harekete geçtiğini görmekteyiz. Nihayet 12 Ocak 1920'de İstanbul'da Meclisi Mebusan ilk toplantısını yapmıştı. Bu son Osmanlı Meclisi Mebusan'ının en önemli işi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul edilen barış şartlarını öngören Ulusal And'ı (Misak-ı Millî'yi) olağanüstü şartlara rağmen kabul ve ilân etmesi olmuştur. Misak-ı Millî'nin hazırlanışı Büyük Söylev'de şöyle dile getirilmektedir: "Malûmunuzdur ki Misak-ı Millîyi en nihayet Ankara'da tesbit etmiştim" ... "İtiraf ederim ki ben de hudud-u millîyi biraz Wilson prensiplerinin insanî maksatlara göre ifadeye çalıştım. Hemen tasrih edeyim: O insanî prensiplere istinadendir ki Türk süngülerinin müdafaa ve tesbit ettiği hudutları müdafaa etmiştir. Zavallı Wilson anlamadı ki, süngü kuvvet, şeref ve haysiyetin müdafaa edemediği hudutlar hiç bir prensiple müdafaa edilemez" (24).

Görülüyor ki Mustafa Kemal gençliğinden beri bağımsız Türkiye ülküsünü benimsemiş, milli mücadeleye atılınca bunu adım adım gerçekleştirmeye koyulmuştu. Sivas Kongresinde kararlaştırılan amaçlar bütünüyle bir milli hedef olarak ele alındı. Nitekim son Osmanlı Meclisine katılan milletvekilleriyle gizli veya açık yaptığı fikrî hazırlık temasları sonucu alınan karar, davanın benimsendiğinin en açık delilidir. Çünkü 17 Ocak 1920 tarihli Ulusal And (Misak-ı Millî) beyannamesi her şeyden önce millî ve bölünmez bir Türk ülkesinin sınırlarını çizmiştir. Misak-ı Millî ile Türkler tam bağımsızlık suuruna erişmişler ve millet olarak asgari haklarını istemişlerdir (25).

Ancak çok geçmeden Anadoludaki millî hareketi engellemek için her yolu deneyecek olan Padişah, Damat Ferit ve yandaşları 18 Mart 1920'de son toplantısını yapan Meclisi, İstanbul'un işgali ve bunu takip eden olaylar sonunda İngilizlerin etkisiyle kapatacaklardır. Görülüyor ki millî mücadelenin tek yol göstericisi Mustafa Kemal, Cumhuriyete giden yolda hayalci değildi. Yapılabilecek olanlarla, yapılamıyacakları kesin hatlarla ayırmayı, en etkili bir şekilde biliyordu. Nitekim Kurtuluş Savaşı'nın hedefleri, yani millî misak, akıl ve hikmetin; olabilenin, lâzımın Türk milletinin terk edilmez hayat hakkının ve en azından, yaşayabilme, varolma koşullarının açık ifadesi idi. Milli sınırlar içerisinde istiklali tam bir Türk devleti kurmak asıl hedefti. Çünkü, Sivas Kongresinden sonra milli mücadeleye daha esaslı olarak el koymuş bulunan Heyet-i Temsiliye ve onun adına Mustafa Kemal için yeni ve yorucu bir dönem başlıyacaktı. 1920 yılı içinde Mustafa Kemal'i uğraştıran olaylar sırası ile, "Yahya Kaptan olayı, Çerkez Eşref Bey'e verilen görev, Tokat ve Erbaa'da

(24) Karal, s.12.

(25) Bkz. Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi, Ankara 1977, s.110.

bazı olumsuz girişimler, Kuvayı Milliyeyi yıkma teşebbüsleri ve bazı direnişler, 12. ve 14. Kolordu komutanlarının İstanbul Hükümeti ile irtibata devam sorunu, İngilizlerin Harbiye Nazırı adı ile yayınladıkları emirler" idi. (26). Ancak konumuzun dışında bulunan bu olaylara, başlıkları ile değinmekle yetindik. Çünkü Heyet-i Temsiliye ve başkanı Mustafa Kemal bu siyasî ortam içinde milli mücadeleyi hukuken ve fiilen yürütmeye devam ediyordu. İstanbul'un resmen işgali ve mebuslar Meclisinin dağılması sonunda Ankara'da Büyük Millet Meclisinin kurulması karar altına alınmıştı. Bizim için bu yılın en köklü, Türk Devriminin temel olay ve oluşumlarından biri ve Mustafa Kemal'in Cumhuriyet düşüncesinin aksiyon dönemi olan, işte bu B.M.M.'nin kuruluşudur. Bu nedenle 19 Mart 1920'de yaptığı bir genelgeyle, milletin yeniden seçeceği temsilcileriyle İstanbul Meclisi Mebusan'ının Anadolu'ya geçebilen üyelerinden yeni bir meclis kurma çalışması başlamıştı.

22 Nisan 1920'de yayınladığı bir diğer genelgeyle, B.M.Meclisinin 23 Nisan'da açılıp göreve başlayacağını, o günden itibaren milleti temsil yetkisini bu meclisin haiz bulunacağını bütün millete, askerî ve sivil yöneticilere bildiriyordu. İşte 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan T.B.M.M. ile Türk milletinin tarihinde yeni devre başlıyor ve Yeni Türk Devletinin temeli o gün Ankara'da atılıyordu. Böylece, artık Mustafa Kemal'in yeni Türk Devleti için temel felsefe olarak kafasında şekillendirerek safha safha olgunlaştırdığı, içeriğinde Cumhuriyet yatan millî iradeye dayalı yeni devlet kurulmuş oluyordu. Samsun'a çıkmadan önce Mustafa Kemal'de var olan millî hâkimiyet düşüncesi tecelli etmiş ve hatta bazı araştırmacılara göre de 23 Nisan 1920'den itibaren hiçbir makamın veya şahsın tasdikine muhtaç olmaksızın, kanunlar, muaheleler yapıp tatbik ve icra etmekle Cumhuriyet idaresi o gün başlamıştı (27).

★ ★ ★

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra ihtilâlin ikinci dönemi başlamıştır. Bu sıralarda, Mustafa Kemal vermiş olduğu bir söylevinde şunları dile getirmişti: "Bir millet varlığı ve hukuku için bütün kuvvetiyle, bütün fikir ve maddi güçleri ile alakadar olmaz ise bir millet kendi gücüne dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlamaz ise şunun bunun oyuncağı olmaktan kurtulamaz, millî hayatımız, tarihimiz ve son devirde yönetim biçimimiz buna en açık örnektir. Bu nedenle teşkilâtımızda millî güçlerin etkin ve millî iradenin hâkim olması kabul edilmiştir. Bugün dünya milletleri yalnız bir egemenlik tanır; millî egemenlik" (28). Nitekim ilk T.B.M.M.'nin açılması ile egemenlik kayıtsız şartsız milletin olmuştur. Millet adına egemenliği sadece bu meclis kullanacaktı. Kuvvetlerin ayrılması değil, birleştirilmesi, ilke olarak kabul edilmiştir. Yasama ve yürütme erkleri

(26) Geniş bilgi için bkz. Atatürk, Genel Kurmay A.T. Ve Str. Bask. s.254-271.

(27) Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan hizmetinde, İstanbul 1967, s.144-45.

(28) Utkan Kocaturk, s.41.

Meclis'te toplanmıştır. Bütün bunlar Mustafa Kemal'de gençliğinden itibaren var olan millî egemenliğe dayalı yönetim biçimi Cumhuriyet düşüncesinin ilk önemli sonuçlarıdır.

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan T.B.M.M.fiilen "kurucu Meclis"ten başka bir şey değildi. Görevi yeni Türk devletinin esaslarını hazırlamaktı. Fakat o günün şartları altında bu meclisin hüviyeti açıkça ortaya konamamıştı. Olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağı bildirilmekle yetinilmişti. Gerçekten de daha sonra görüleceği üzere bu ilk meclis bir kurucu meclisti. Bu meclis aynı zamanda istiklâl mücadelesini idare edecekti. Burada meclisin ilk günlerinde Mustafa Kemal'in açıkladığı ilkeleri ve siyasi görüşlerini içeren Büyük Söylevden bir parçayı dikkatlere sunmak istiyoruz. "Dış siyasetin en çok ilgili olduğu ve dayandığı husus, devletin iç teşkilâtıdır. Dış siyaset iç teşkilâtle orantılı olmak lâzımdır. Batıda ve doğuda başka uyrukları ve başka kültür ile amaçlara sahip çeşitli unsurları toplayan bir devletin iç teşkilâtı elbette akılsız ve çürük olur. O halde dış siyasette esaslı ve dayanaklı olamaz. Böyle bir devletin iç teşkilâtı özellikle millî olmaktan uzak olduğu gibi, siyasi tutumu da millî olamaz. Buna göre Osmanlı Devletinin siyaseti millî değil, fakat kişisel açıklıktan uzak ve tutarsızdır.

Muhtelif milletleri ortak ve genel ünvan altında toplamak ve bu türlü unsur kitleleri aynı hukuk ve koşullar altında bulundurulularak dayanıklı bir devlet kurmak parlak ve çekici bir siyasi görüştür. Fakat aldatıcıdır. Hatta hiçbir sınır tanımayarak dünyadaki bütün Türkleri de bir devlet halinde birleştirmek, elde edilemez bir hedeftir. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla ortaya koyduğu bir gerçektir. Panislâmizm, Panturanizm siyasetinin başarılı olduğuna ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte raslanmamaktadır. Irk farkı gözetmeksizin bütün insanlığa yaygın dünya çapında devlet teşkili tutkularının sonuçları da tarihte yazılıdır. İstilacı olma hevesleri konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü duygularını ve özel bağlantılarını unutturup, onları dostluk ve tam eşitlik içerisinde birleştirerek insanî bir devlet kurmak kuramı da kendine özgü koşullara maliktir" (29). Bu görüşlerini dile getiren Mustafa Kemal milli siyaset hakkındaki düşüncelerini açıklarken de "bizim açıklık ve uygulama yeteneği gördüğümüz siyasi yöntem milli siyasettir. Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve karakterlerde topladığı gerçekler karşısında, hayalci olmak kadar büyük yanılğı olamaz. Tarihin ifadesi budur; bilimin, aklın, mantığın ifadesi böyledir. Milletimizin dayanaklı, mutlu ve tutarlı yaşayabilmesi için devletin tam olarak milli bir siyaset izlemesi ve siyasetin iç teşkilatımıza bütünüyle uygun ve dayanır olması lâzımdır. Milli siyaset dediğimiz

zaman söylemek istediğim anlam ve kavram şudur; Milli sınırlarımız içerisinde her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanarak, varlığımızı koruyarak millet ve ülkenin gerçek mutluluk ve bayındırlığına çalışmak, genellikle uzak dilekler peşinde milleti uğraştırıp zarara sokmamak...uygar dünyadan uygar ve insanî muamele ve karşılıklı dostluk beklemek demektedir” (30) Burada açıklıkla görülmektedir ki, Mustafa Kemal, yeni devletin politikasını Türk ve dünya kamu oyuna net bir biçimde açıklamaktadır.

Böylece, 2 Mayıs 1920’de hükümet kurulmuş ve yeni Türk devleti bütün resmi kuruluşlarıyla tarihteki yerini almıştır. Ancak yine bu sıralarda, bir taraftan Kuvayi Milliye düşmana karşı gelirken, bir taraftan da iç isyanlarla uğraşmak ve memleket birliğini bozan bu hareketleri önlemek zorunluluğuyla karşılaşmıştı. Bu bakımdan, Cumhuriyetin giden yolda 1920 yılı T.B.M.M. Hükümeti için en zor devrelerden biri olacaktır. Bu yılın en önemli olaylarından bir diğeri de İtilâf Devletlerince en ağır şartlarla tanzim edilmiş Sevr Antlaşmasının Osmanlı Hükümetince imza edilmesidir. Ancak bu Antlaşmaya karşı Ankara’nın, yani T.B.M.M.’nin tepkisi çok sert olmuştur. Alınan bir kararla bu Antlaşmayı onaylayan bütün Osmanlı devlet adamları vatan haini ilân edilmişlerdi.

Mustafa Kemal’in azimli davranışı milli davayı başarmakta gösterdiği güç, iç ve dış düşmanları harekete geçirmişti. Mustafa Kemal, Hükümet programında şöyle ediyordu: “Yüksek meclisiniz adına işe başlamış olan yürütme kurulumuz, üzerine aldığı işler; vatanın kurtarılması, ulusun şan ve şeref dolu bir zafer ve uygarlık tarihine dayanan varlığını ayakta tutma yüksek amacına yönelmiştir. Bu nedenle, üzerimize aldığımız görevi, o amacın elde edilmesine kadar ulusun birlik ve dayanışmasına güvenerek atıldığımız bir savaş diye kabul ediyoruz. Bu savaşta en büyük silahımız, ulusun bağımsızlığına ilişkin doğal ve meşru hakkını koruma yolundaki azim ve direnişidir. Bu azim ve direnmenin belirlediği yer de yüksek meclisinizdir” (31). O, böylece, B.M.M.nin çalışmalarına başlamasından sonra iç ve dış düşmanlara karşı Kurtuluş Savaşına devam kararını açıklıyordu. Osmanlı Padişahı, Sadrazam ve yandaşlarının kışkırtmaları sonucu Düzce, Adapazarı, Edirne, Çorum, Bolu, Konya, Yozgat Afyonkarahisar ve Gerede’de Kuvayi Milliye karşı baş gösteren iç isyanlarla (32) milli kuvvetler uzun süre uğraşmak zorunda kalmıştır. Çünkü Mustafa Kemal iç güven sağlanmadan, milli hükümetinin otoritesi temin edilmeden ne düzenli bir ordunun temellerinin atılabileceğine, ne de istilacı düşmanla mücadele edilebileceğine inanmaktaydı. Bu nedenle T.B.M.M. kuvvetleri, batıda milli cephenin zayıflaması pahasına milli kuvvetlerden iç isyanları

(30) Söylev 1965, s.321-324.

(31) Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Milli Mücadele Anıları, 20 Mayıs 1970 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

(32) Geniş bilgi için bkz. Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), V1, Ankara 1974.

bastırmak için önemli kayıplar vererek duruma hakim olabilmişlerdi. Bir yandan Anadolu'da milli cephe kurularak (Batı-Doğu ve Güney Anadolu) milli mücadele yürütülürken, 18 Kasım 1920'de Doğu'da kazanılan zaferi takiben imzalanan Gümrü Antlaşması ile Misak-ı Milli'nin Doğu sınırlarına da açıklık getiriliyordu (33). Birinci T.B.M.M.'nin Çerkez Ethem'in başkaldırması üzerine harekete geçen Yunanlılara karşı 10 Ocak 1920'de kazanılan I. İnönü Zaferi, milli teşkilâtın ne demek olduğunu göstermesi bakımından çok anlamlıdır. Ayrıca, kazanılan zaferin tarihi önemi Batı Cephesinde kazanılan ilk zafer olmuştur. Bunun yanı sıra bu zafer İtilâf Devletlerine Sevr Antlaşmasını değiştirecek bir konferansın gereğini de hissettirmişti. Ne var ki Londra'da toplanan konferans İhtilâf Devletlerinin az değiştirilmiş Sevr projesini öne sürmeleri nedeniyle bir sonuç vermeden dağılmıştır (34). Ancak Türk hükümeti bu konferansla Türkün milli davasını dünya kamu oyuna duyurmak için iyi bir fırsat elde etmiştir.

Bu olayların cereyanı sırasında Mustafa Kemal yine bir yandan yeni yönetim şeklini güçlendirme çabalarına devam etmekte idi. Nitekim 20 Ocak 1921'de T.B.M.M.'tarafından kabul edilen ilk anayasa (35) buna en iyi örnektir. Çünkü Mustafa Kemal'in 24 Nisan 1920'de T.B.M.M.'ne sunduğu önerge, yeni Türk Devletinin kuruluşu ve meclisin yetkilerini içeren bir belgeydi. Oysaki yeni Anayasa, dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunu hukukî yönden belirten ve ortaya koyan eserdir. Yeni Anayasa, aynı zamanda millî hâkimiyeti hâkim kılan ve vatanın kaderini milli hâkimiyetin temsilcisi B.M.M.'nin el koymasını da mümkün kılan ve onun meşruluğu da tanıyan hukukî ve siyasî değeri olan bir vesikadır. 20 Ocak 1921 Anayasası bir intikal devresi anayasası olarak Millî Mücadelenin çok dinamik, olağanüstü koşullarına uygun düşmekte ve demokratik niteliği yanısıra ihtilâlcî karakterini de saklamaktadır (36). Bu anayasaya göre Türkiyede bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı millettir; milletin iradesidir. Milli iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organ T.B.M.M.'Meclisidir. Denilebilir ki, bu anayasasız bir cumhuriyet kurmuştur. 1921 Anayasasının Cumhuriyete giden yolda bir diğer özelliği de Amasya Genelgesinden itibaren gelişen ruha resmi bir ütelik kazandırmış olmasıdır. Bu gelişmeler 31 Mart 1921'de kazanılan I. İnönü Zaferiyle güç kazanacaktır.

Mustafa Kemal bu zaferi müjdeleyen Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta zaferin siyasi tarihimizdeki önemini şöyle belirtti-

(33) Sabahattinelek, Milli Mücadele I, İstanbul 1963, s.311-312.

(34) " " , Milli Mücadele II, s.92-93; İ.A. Atatürk mad; Falih Fıfık Atay, Çankaya, Atatürk Devri Hatıraları İstanbul 1961, s.166-168.

(35) S.Selek, Milli Mücadele II, s.122.

(36) Hamza Erdu, Türk Devrim Tarihi, s.132.

yordu: "...Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin mâkûs talihini de yendiniz..."(37)

Daha sonra 13 Eylül 1921'de kazanılan Sakarya Zaferi askerlik ve politika bakımından kurtuluş mücadelemizin önemli bir merhalesi olmuştur. 30 Ağustos 1922 Başkumandanlık Meydan Savaşını ise 11 Ekim 1921'de imzalanan Mudanya Mütarekesi izlemiştir. Artık Yeni Türk Devleti istekler yerine getirilen bir siyasî kuruluş haline gelmişti.

Mudanya mütarekesinden sonra barış konferansı hazırlıklarının başlaması sırasında İtilâf devletlerinin İstanbul'da bir hükümet tanımak ve onu da Türkiye ile birlikte konferansa çağırma eğilimleri Mustafa Kemalî daha köklü değişiklikler yapmaya zorlamıştır. Nihayet Saltanat'ın kaldırılması (38) hakkında hazırlanan kanun teklifi 1 Kasım 1922'de kanunlaşmıştı. Saltanatın kaldırılması hakkında kanun tasarısı T.B.M.M.karma komisyonunca görüşülürken Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmayı nakletmek gereğine inanıyoruz. Çünkü bu konuşma, özlediği Türk devlet şeklini göstermekte idi. "Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim icabıdır diye müzakere ile, münakaşa ile verilemez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle kudretle ve zırla alınır. Osmanoğulları zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatını ele geçirmişlerdir. Bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdir. Şimdi de Türk Milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek hâkimiyet ve saltanatını isyân ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mezuu bahis olan millete saltanatını hâkimiyetini bırakacakmıyız bırakmayacakmıyız meselesi değildir. Mesele zaten emri vaki olmuş bir hakikatı ifadede ibarettir. Bu behemehal olacaktır. Burada toplananlar Meclis ve herkes meeleyi tabii görürse fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde yine hakikat usûludairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir (39). Mustafa Kemal Atatürk "İdare-i devleti Cumhuriyetten bahsetmeksizin hâkimiyet-i milliye esastır dairesinde her an Cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeye çalışıyordu" diyerek gençliğinden beri var olduğunu grduğumuz milli egemenlik düşüncesinin idare şekli olarak yeni devlete vrilmesinde takbetmiş olduğu yolu da Büyük Söylevinde şu şekilde açıklamaktadır: "Beliren millî mücadele dış istilâya karşı vatanın kurtuluşunu biçik hedef saydığı halde bu milli mücadele başarıya ulaştıkça aşama aşama buünkü devre kadar milli irade idaresinin bütün esaslarını ve şekillerini gerçekleştirme tabii ve kaçınılmaz bir tarihi seyir idi. Bu önüne geçilmez tarihi seyir geleneksel alışkanlığı ile derhal hisseden Padişah hânedanı ilk andan itibaren milli müca-delenin amansız düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz tarihi seyri ben deördüm ve

(37) Söylev 1938, s.414-415.

(38) Necdet Öktem, Saltanatın kaldırılması, İzmir 1972.

(39) Söylev 1938, s.495.

hissettim. Fakat sonuna kadar devam eden bu hislerimizi ilk anda tam olarak göstermedik ve ifade etmedik...Başarı için pratik ve sağlam yol her aşamayı vakti geldikçe uygulamaktı" (40).

İşte silâhli mücadeleye hukiki ve siyasi bakımdan yön veren ve yeni kurulan Türk Devletini uluslararası platformda tanıtan Lozan Barış Antlaşması (41) ile Türk Devriminin aksiyon dönemi tamamlanmıştı. Çalışmamızın başından beri açıklamaya çalıştığımız ve etkinliğini vurguladığımız Mustafa Kemal Atatürk, düşüncesinin son aşamasına böyle gelmişti. Artık Türk Devletine ismini verme işini ele alacaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922'de aldığı tarihi kararla Saltanata son vermekte, Osmanlı Devletinin 16 Mart 1920'den itibaren kesin olarak tarihe intikal ettiğini ilân etmekte idi. Bu tarihi kararın açık bir belirtisi olarak 1921 Anayasasıyla kurulmuş siyasi rejim geniş anlamıyla Cumhuriyetten başka bir şey değildi. 23 Nisan 1920'de resmen adı söylenmemiş olsa bile Cumhuriyet ilkelerine ve esprisine uygun bir biçimde kurulan T.B.M.M. anavatan topraklarını düşman istilasından kurtararak tarihi görevini başarıyla tamamlamıştı. Fakat Lozan Barış Konferansı sırasında Devlet sisteminin geliştirilmesi, barıştan sonra Türkiyenin izleyeceği iç politika, devrim girişimleri başlayınca, bazı milletvekilleri arasında uzlaşmaz ve memleket kaderi ve geleceği bakımından tehlikeli tartışmalar kendini göstermekte gecikmemişti. İşte böyle son derece nazik bir ortamda T.B.M.Meciisi 1 nisan 1923 tarihli oturumunda yeni seçimlerin yapılmasını karar altına alacaktır. II.B.M.M.; 23 Ağustos 1923'te Lozan'da elde edilen siyasi başarıyı bir zafer olarak kabul ile imzalanan Antlaşmayı onayladıktan sonra, artık memleketin kaderini ilgilendiren önemli işleri ele alma ve sonuçlandırma dönemine girecektir. Önce Türk Devletinin ismi konmalı idi. Büyük Atatürk'ün de söyledikleri gibi, ilk anlarda Saltanat ve Hilafete bağlı olanları kuşkulandırmamak için Cumhuriyet isminin söylenmesinden çekinilmiştir. Nihayet 13 Ekim 1923'te Anayasaya konulan ek bir madde ile Ankara'nın Türk Devletinin idare merkezi olarak kabul edilmesi (42) Cumhuriyet ilânına doğru bir adımın daha atılmasına sebep olmuştu. Buna karşılık, yukarıda sözü edilen nedenle 29 Ekim 1923'e kadarki sürede yeni devletin ismi henüz yoktu. Hükümetin adı T.B.M.M.Hükümeti idi. Meclisin başkanı, hükümetin de başkanı idi. Yabancı ülkelerde Türkiye'nin devlet teşkilâtının henüz tamamlanmamış olduğuna dair bir düşünce vardı. Olağanüstü şartlar altında hazırlanarak yürürlüğe konmuş olan 1921 Anayasası ihtiyacı karşılamıyordu. İşte 25 Ekim 1923 günü meydana çıkan bir kabine bunalımının başsız devletin olmayacağı gerçeğini gündeme

(40) Utkan Kocatürk, s.58.

(41) Cemil Bilsel, Lozan I,II, İstanbul 1933; Ali Naci Karacan, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa İstanbul, 1943; Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1959; Seha L.Meray, İsmet İnönü'nün Lozan Barış Konferansı Tutanakları, Belgeler Ankara 1969.

(42) Falih Rıfkı Atay, Çankaya, II, s.376-377.

getirmesi Cumhuriyetin ilânıyla sonuçlanmıştı. Nitekim zamanın geldiğine inanan Mustafa Kemal Atatürk, 28 Ekim 1923 günü akşamına kadar kabinenin kurulamaması üzerine Çankaya Köşkünde o akşam arkadaşlarına "Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz" diyerek fikrini açıklamıştı. Aynı akşam İsmet Paşa ile birlikte 1921 Anayasasına ilâve edilecek Kanun tasarısı taslağını hazırlamıştı. Bu taslakta, o gün yürürlükte olan 20 Ocak 1921 tarihli Anayasanın 1.Maddesinin sonuna "Türkiye Devletinin şekli-i hükümeti Cumhuriyettir" cümlesi eklenmekte idi. Ayrıca kanunun diğer maddelerinde yapılması gereken değişiklikler de tesbit edilmişti. 29 Ekim 1923 günü Halk Fırkasında yapılan lehte ve aleyhte müzakereler sonunda Cumhuriyetin İlânı kabul edilmişti. Parti grubundan sonra T.B.M.M.tarihi kararını vermek üzere 18.40'de toplanmıştı. Anayasa tadil tasarısı gündeme alınmış, komisyon Başkanı Yunus Nadi Bey kürsüye gelerek gerekli takdim konuşmasını yaptıktan sonra müzakereler başlamıştı. Nihayet aynı gün birçok milletvekilinin söz aldığı toplantıda Türk Devletine yeni adını veren kanun tasarısı kabul edilerek 20.30'de Cumhuriyet ilân edilmişti. Burada üzerinde dikkatle durulması gereken bir hususta 1921 Anayasası tadil tasarısı Mecliste görüşülürken söz almış milletvekillerinin beyanlarında yer alan ifadelerdir. Bu ifadeler bize Cumhuriyet fikrinin daha Millî Mücadelenin başında var olduğunu en iyi şekilde kanıtlar niteliktedir.

Bu suretle 23 Nisan 1920'den beri zaten fiilen var olan Türkiye Cumhuriyeti hukuk yönünden de gerekli formaliteyi tamamlamış oluyordu. Yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini takiben kürsüye gelen Ulu Önderimiz yaptığı tarihi konuşmada bundan sonraki hedefi açık şekilde göstermekte idi (43).

Sonuç olarak diyebiliriz ki "Cumhuriyet fazilettir...Cumhuriyet idaresi faziletli ve namuslu insanlar yetiştirir" (44) diyen ve ta baştan beri Cumhuriyetin ilânına kadar her aşamada etkinliğini gördüğümüz modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, "Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiç bir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan, benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete bu Türk milletine güvenerek işe başladım" (45) sözleriyle milletine duyduğu güveni dile getirmekte "Türk milletinin tabiat ve adetlerine en uygun idare Cumhuriyet idaresidir" (46) diyerek onu ödüllendirmektedir.

Bu mütevazî araştırmamı Atatürk'ün şu sözleriyle noktalamak istiyorum.

(43) Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti, Ankara 1971.

(44) Utkan Kocatürk,s.74.

(45)s.16.

(46)s.74.

“Bugün ulaştığımız netice, asırlardan beri çekilen millî felâketlerin doğurduğu uyanıklığın ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların karşılığıdır. bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum. Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir...”(47)